

2004, II. Ulusal Antropoloji Kongresi, 18-19 Haziran, Antropoloji Derneği, İstanbul.

Gelenekten Geleceğe Antropoloji (der.) Belkis Kümbetoglu ve Hande Birkalan-Gedik, Epsilon Yay., 2005, s.100-129.

SINIRIN İKTİSADİ ANTROPOLOJİSİ: SURIYE VE IRAK SINIRLARINDA İKİ KASABA

GİRİŞ

Bu çalışmada, kültürün, iktisadi sistemler için nasıl diyalektik bir rolü olabildiğini, yapısalı olmayan bir biçimde göstermeye çalışacağım¹. Kültür ve iktisadi sistemler arasındaki ilişkiye dair tartışmaların içeriği de hacmi de; küresel kapitalizm ve onun tartışmalarıyla birlikte değişti. Wolf, "Kültür nosyonunu, toplumsal süreçten kopuk ve onu etkilemeyen ekonomik ilişkilerin tamamıyla belirlediği bir inançlar, nesnelere ve pratikler alanı ve denizi olarak kullanmak; kültürün temsili doğasını ya da ideoloji ve toplumsal ilişkiler bağlamındaki kurucu rolünü farketmeyi beceremeyenlerin işidir" diyor (Wolf, 1998:209). Burada, Wolf'tan ilham alarak; kimi zaman kuram ve yorumun, kaynakları anlamaya yarayan kategorilere içkin kalmasını da göze alarak (Tapper, 2004: 18), yani betimsel ve çözümsel kategorileri öne çıkartmaya çalışarak; ancak yine de Antropoloji'nin eninde sonunda bir karşılaştırma bilimi olduğunu da kabul ederek hareket edeceğim.

Bu makale, 1928-1992 yılları arasında Türkiye'nin Suriye ve Irak sınırlarında iki kasabanın, sınır nedeniyle, sınır sayesinde ve sınırla beraber nasıl değişip dönüştüğünü anlatmaktadır². Bu çalışmada iki kasaba (Nusaybin ve İdil); iki kapı (Habur ve Nusaybin Kapı) ve karşıyla geçiş yolu üzerindeki köyler incelenmiştir. Bu çalışmada, bu iki kasabanın karşı devletlere ve içeriye, merkezi siyasete yakınlaşma ve uzaklaşmalarının; kendi aralarındaki öbikleşme girişimlerinin hangi sosyal yapılar aracılığıyla biçimlendiği üzerine bilgi toplanırken sınırın kendi kuramları aracı kılındı. Sınır tartışmaları, literatürde daha çok uluslararası siyasi ilişkiler, uluslararası siyasi coğrafya, göçmenlik ve iktisadi sınırlar üzerine şekillenmiştir. Sınırın kültürel bir araç, bir *agent* olarak tanımlanması, son derece yeni bir tartışmadır ve literatüre Avrupa Birliği'nin yapılanmalarına paralel olarak girmiştir (Wilson ve Donnan, 1998). Antropolojinin ve sosyolojinin yeni sınır anlayışı, sınırı herşeyden önce iki egemenlik alanı arasındaki bir tür üçüncü alan, bir tür değişme ve yenilenme şansı (*thirdspace*) (Soja, 1996) ya da bir kültür havuzu olarak gören anlayıştır. Soja, Heidegger'den bir

¹ Bu metin ilk haliyle, II. Ulusal Antropoloji Kongresi'nde (18-19 Haziran 2004, İstanbul) "Sınırın İktisadi Antropolojisi" başlığıyla tartışılmıştır.

² Bu anlatım, 2001-2003 tarihlerinde İran, Irak ve Suriye sınırlarında yapılan ve TÜBİTAK'ın desteklediği "Sınır Kasabaları Sosyolojisi" başlıklı çalışmanın içerisinden şekillendirilecektir. Çalışma süresince, Z. Özlem Biner, Şebnem Eraş ve Alp Buğdaycı araştırmancının hem alan kısmında hem de tartışmalarının şekillenmesinde büyük destek ve yardımcı oldular. Onlara müteşekkirim. Alp Buğdaycı ayrıca çalışmanın Görsel Antropoloji kısmında büyük emek sarfetti; Şebnem Eraş bütün alanı fotoğrafladı, üstelik o fotoğrafların önemli bir bölümünü kullanma hakkını bana da verdi. Atlas Dergisi'ne, alanın fotoğraflanmasında verdiği destek için teşekkür ederim. Öğrencim Ferhat Öner'e teşekkür ederim. Elbette adını burada anmadığım; ancak hepsi de kendi öykülerini anlatarak bu çalışmanın kurgusunun temelini oluşturan tüm 'sınır insanları'na, hem sınırı zorayanlara hem de sınırı bekleyenlere de teşekkürü borç bilirim.

alıntıyla, “Sınır bir şeylerin durduğu bir yer değil, antik Yunanlıların farkına vardığı gibi, sınır kendi sunumlarıyla başlayan bir şeydir” (akt. Soja, 1996) diyor. Buna göre, sınırlar egemenlik alanlarının birbirine en yaklaştığı coğrafi bölgeler olarak eşi benzeri bulunmaz inceleme alanlarıdır. Ancak, sınırın antropolojisinin olanaklarını gözden geçirebilmenin tek yolu, herşeyden önce, sınır ve devletin iktidarı arasındaki diyalektik ilişkiyi yeniden ele almaktan geçiyor. Prescott, sınırların devlete ait toprakların eriştiği en uç alan olduğunu üzerine basarak belirtir (1987:12). Böylece, literatüre yeni bir alanla da katkıda bulunur: Bir egemenlik alanı olarak topraklar, dahası sınırın iktisadi ve coğrafi yapısını etkileyen ve etkilenen alan olarak uç’lar (*frontiers*). Böylece sınırlar, sadece ulusun içinde durduğu, yerleştiği, ulusun varetmiş olduğu coğrafi topraklar yani vatan olarak görülen yerler değil, ek olarak, iktidarın ve siyasi alanların karşıyla çeşitli düzlemlerde karşılaştığı yerler olarak belirlemektedirler³. Diğer bir deyişle sınırın iktisadi coğrafyası ve etki alanlarının hangi dönemlerde nerelere kadar ve hangi iktisadi ve sosyal saiklerle uzanabildiğine bağlı olarak; çeşitli zaman-alan (*time-space*) krokileri çizilmeye çalışılmıştır. Bu krokilere temel olan üç değişken olarak: 1) sınır (border), 2) sınırın etki alanı, sınır boyu, uçlar (frontier) ve 3) kapılar kullanılmıştır (gate, holes).

Türkiye, sınırlarına dair çalışmalar da, ya komşularımızla yaşadığımız çatışmalı sınır ilişkilerinin siyaseten veya siyaset bilimsel tanımlanması üzerinedir ya da sınır aşanlarla (mal, kaçak, ticaret veya insan vb.) ilgili olarak tartışılmaktadır. Ancak bu konuda pre-modern bir antropoloji çalışması da sayılabilecek ilk çalışma; Mehmed Hurşîd Paşa'nın Seyahât-nâme-î Hudûd adlı eseridir. Osmanlı kendi devletinin sınırlarının modernist bir tavırla kaydının gerektiğini 1847'de idrak etmiş, bu işle başkanlığını Kimyager Dervîş Paşa'nın yaptığı bir komisyonu (Tahdîd-i Hudûd Komisyonu) görevlendirmiştir. 1850'ye dek şiddetlenerek artan Irak ve İran sınır çatışmalarının halli için, 1848-1952 arasında Osmanlı, İran ve gözlemci olarak katılan Rusya ve İngiltere Devletlerinin temsilcilerinden oluşan bu komisyonun bir üyesi olarak Mehmed Hurşîd Paşa, Seyâhatnâme-î Hudûd adlı eserini de kaleme almıştır (Mehmed Hurşîd Paşa, 1997). Daha önceleri çeşitli uluslardan bazı seyyahların ve araştırmacıların da hikaye ettikleri anılar elbette mevcuttur. Ancak Mehmed Hurşîd Paşa'nın Seyâhatnâme'si, Erzurum Eyaleti'ne bağlı Bazeyid Sancağı'ndan Basra Körfezi, Basra, Bağdad, Musul, Şehrîzor ve Van Eyaletleri'ne dek tüm Suriye, İran ve Irak sınırını kapsamaktadır. Daha önemlisi; Hurşîd Paşa, sadece sınırı çizmekle kalmamış; tüm sosyal yapıları (aşiret düzenekleri, çatışma ve paylaşım ilişkileri, nüfus ve yapısal sorunlar, özel adetler, farklılık ve benzerlikler temelinde sosyal yapıları) kapsayan ayrıntılı hikayelere de yer vermiştir.

Ancak, tartışmanın buraya, bu sunuma taşınan kısmında, kuramlara olabildiğince az atıf yaparak; daha çok bu iki sınırın dönüşme ve dönüştürme kapasitelerini ölçmek için, bildiğimiz en-eski kuramlardan birisine başvuracağım: Birikim rejimlerini izleyerek, Suriye ve Irak sınırının, sınırın kendisinin, sınırın içindeki sosyal oluşumların sınıfa dönüşme kapasitelerini, bu kapasitenin daha merkezi olanlarla birleşme ve onları dönüştürme yollarını izleyeceğim.

³ Sınır üzerine kapsamlı olan literatür burada anlatılmayacak; ancak konu ilerledikçe ileride tartışılacaktır. İlgili olanlar için bkz. Donnan ve Wilson, 1998 ve 2002; Özgen, H.N., 2004 Sınır Kasabaları Sosyolojisi, TÜBİTAK, AR-GE SBB 30006 No'lu Proje Raporu, (basılmadı), Ankara; ve ayrıca bu çalışmanın kaynakçası.

Özetle bu çalışma, 'sınır insanı olmanın anlamları', 'sınırdan faydalanma ve sınırdan engellenmenin antropolojisi'ni yapmayı hedefliyor. Bu izlemeyi de tarihsel süreç içinde hangi sosyal yapıların kendi güç dengelerini sınır aracılığıyla nasıl kurabildiklerini inceleyerek yapacak. Donnan ve Wilson, sınır çalışmalarında sınırın bir bağımsız değişken olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak; "Ancak" diyorlar, "çoğu antropolog, ne yazık ki sınır kültürü ve topluluklarını birer araştırma nesnesi olarak etnografik bir çalışma içinde seçerler. Çok azı kültürel güç ve devletin ilişkilerini dikkate alırlar" (Wilson ve Donnan, 1998: 5). Böylece, bu iki kasabanın (Nusaybin ve İdil) sınırla beraber dönüşmesinin, daha doğrusu Türkiye'nin iki sınırının, Suriye ve Irak sınırlarının dönüşümlerinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi siyasi oluşumlarıyla nasıl bağlantılandığını; merkezdeki siyasi dönüşümlerin- TBMM, Partiler ve siyasi yapı- vatanın bu uzak ve kenar parçalarıyla ne oranda bağlantılı olduğunu göstermeye çalışacağım. Ancak bu çalışma bir siyaset sosyolojisi veya politik antropoloji çalışması olma iddiasında değildir. Aksine sınırın kendi birikim rejimlerini, kültür aracılığıyla izlemeye çalışmaktadır. Çalışmanın temel varsayımı şudur: Sınırın kendi kültürü vardır ve bu kültürün temelini oluşturan birikim rejimi; diğer sosyal ve iktisadi rejimler için kurucu bir öge görevini görmektedir. Dahası, "sınır hem bir süreç hem de bir kurumdur" (Anderson, M., 1996).

TEKNİKLER:

Birikim rejimlerini izlemek için, dört temel ekseninde bilgi topladım⁴: 1) Zihin haritaları (Cognitive mapping) tekniğiyle, hatıraların hafızadaki yeri ve iktidarın bağları üzerine bir yorumlama tekniği olarak kullanıldı. Bu teknikte genç ve çocuk gruplarına sınır haritaları çizdirilerek, sınır kalınlığı, devletin sınıra olan uzaklığı; kişinin sınıra olan ilgisi, çeşitli şehirlerimizin (Ankara, İstanbul, Gaziantep vb.) ve çeşitli Avrupa ülkelerinin uzaklıklarına ilişkin algısı soruldu; 2) Sözlü tarih tekniği (Oral History) ile geçmişte ve bugün "sırt kaçakçılığı", "vergisiz kaçakçılık" "sınırdan yaşamak", "Sınır vatandaşı olmak" vb. noktalarda derinlemesine analiz teknikleri kullanıldı. Eski sırt kaçakçılığı öyküleri ve bölünmüş akrabalık ilişkileri araştırıldı; 3) Görsel Antropoloji (Visual Anthropology) Sınır-insan gündelik hayat içinde ilişkisi; sınır ve sınırla ilgili materyalin günlük hayat içinde kullanımı, yol ve sınır ilişkisi

⁴ Araştırmancın bu kısmı için çalışılan köylerin adları ve mülkiyet ve sınırla ilişkileri açısından konularını şöyle sıralayabiliriz.

İdil: Suriye Sınırı

Kozluca (Babet) (Suriye sınır üzeri, ağa köyü, önemli bir giriş kapısı); Pınarbaşı (Suriye sınırı geçiş yolu üzeri, ağasız ve dağınık aşiret bağları); Varımlı (Suriye sınırı geçiş yolu üzeri, dağınık aşiret bağları); Yavşan (Suriye sınırı geçiş yolu üzeri, ağasız ve dağınık aşiret bağları) Tekeköy (Suriye sınırı geçiş yolu üzeri, ağasız ve dağınık aşiret bağları); Sırtköy (Suriye sınırı geçiş yolu, güçlü aşiret bağları, eski göçer aşiret); Harbak (Suriye sınırı geçiş yolu, güçlü aşiret bağları , eski göçer aşiret)

Nusaybin: Suriye Sınırı

Kantar (Karakolu'na bağlı iki iç köy ve bağıtlılar olarak); Adı güvenlik nedeniyle verilmeyecek olan iki mezra ve bir köy; Duruca; Demirtepe; Tepealtı

Silopi: Suriye ve Irak sınırı

Bostancı (Suriye sınırı üzeri, 4 mezrası ile); Verimli (Irak ile sınır yolu üzeri, ağa köyü ve geçiş üzeri)

Cizre: Suriye sınırı

Katran (Sınırdan ilk giriş karakolu, sınır üzeri); Kebeli-Mezra

Midyat: Suriye sınırı

Yayvantepe (Sınırdan 25 km içeride ve geçiş yolu üzeri, ağa köyü); Şenköy (Arap köyü Suriye sınırı üzeri geçiş hattı).

görsel materyale aktararak ve öncelikle kurgulanmamış olarak çözümleyerek; daha sonra kurgulayarak bir belgesel elde edilmeye çalışılıyor; 4) Uzun dönemli eğilimler ve sosyo-politikanın etkileri için arşiv çalışmasına girildi ve 5) Sınırın geçmişteki ve şimdiki etkileri, sosyo-kültürel yapı analizleri yapıldı⁵.

Bu sonucu iki tekniğin uygulanmasındaki temel amaç; sınırın ekonomik birikimlerinin ve birikim rejimlerinin, Türkiye'nin çeşitli ekonomi-politik dönemeçleriyle birlikte evrilip evrilmediğini incelemektir. Ama aynı zamanda en az bunun kadar önemli bir diğer amaç da; sınırın birikim kapasitelerinin hangi sınıfları beslediği, hangilerini yok ettiği ve hangilerini yeniden yarattığını daha yapısal bir temele yerleştirebilmek için veri toplamaktır. Bir de elbette; sınırın iki ülkenin karşılıklı ekonomik ilişkilerinin ve siyaseten birlikteliklerinin (partnership) ne oranlarda ve nasıl uluslararası dinamikleri etkilediğini veya tersini de görebilmektir. Zira Tapper'in de işaret ettiği gibi; 'antropologların ihmal ettiği ya da özensiz olduğu hususlardan birisi de; arşivleri ve diğer kaynakları yeterince özenli ve eleştirel kullanmamak, zaman zaman devlet politikalarının veya dünyadaki ekonomik ve politik sistemlerin güçlerini yeterince dikkate alma konusunda yetersiz kalmaktır' (2004: 22).

Sınırlar, sanılanın aksine bir ulusu oluşturan en önemli katkıyı içeriye doğru hareketle yapmaktadırlar. Günlük akışta, sınırların ve kapıların esas olarak dışarıya açıldığı, dışarıya karşı vatani savunduğu ve/ya dışarıya göre biçimlendiği düşünülür. Dahası, sınırın esas varlık sebebinin dışarıya doğru bir vatanın sunulması, tanıtılması olduğu düşünülür. Gerçekten sınırın dışarıya dönük kısmı, o sınırdaki iki ülke (bazı yerlerde üç ülke) arasındaki ilişkilerin, son durumunu açıkça anlatır. Ancak sınırın esas etki alanı içeriye doğrudur. Sınır esas olarak içeriye doğru genişler ve vatanın sosyal alanını içeriye doğru genişletir. Sınırlar, sadece ticaret ve uluslararası ilişkilere konu olan etkileşimler nedeniyle değil, bu etkileşimlerin düzensiz titreşimleri (eşitsiz güç ilişkileri) aracılığıyla içerinin biçimlendirilmesinde esas rolü oynayan sosyal kurumlar olarak iş görürler. Wilson ve Donnan, sınırların çoğunda diğer taraflarla etnik, akrabalık, kan bağlarının olduğunu belirterek; "Ancak" diyorlar, "yurttaşlık, devlet ulusculuğu ve başka çeşitli bağlar sınırdaki insanı içeriye çeker, devletin içindeki kültür ve gücün içine dahil eder...Bu bize ulusal kimliğin seçiminin yerel olduğu kadar yerel-üstü çıkarlar anlamında da anlaşılması gerektiğini hatırlatır"(1998:13-14).

⁵ Araştırmancının bu kısmında görüşülenler şöyle kategorilendirilmiştir. **GEÇİME GÖRE:** Eski Sırt Hamalları, 50 kişi ; Rezanlar 6kişi ; Ağalar 6kişi ; Emanetçi 4; Mazot Kamyonu Ortakları 25; Mazot Kamyonu Şöförleri (Aynı Grup İçinden) ; Ham Petrol Tankeri Sahipleri 14; Ham Petrol Tankeri Filosu Olanlar 4; Petrol Ofisi İşletmecisi ve Sahipleri 2; Kasaba Eşrafı 17; Kent Tüccarı 12; Pasaj Sahipleri 4; Pasaj Kiracıları 12; Şimdiki Suriye Hattının Tüccarları (Pasaj Kiracıları Arasından); Bavul Ticareti Yapanlar 23; TPIC Sorumlusu 1; Çiftçiliğe Yeni Geçmiş Olanlar 4; Eski Çiftçiler 7; Askerde İstihkâmci Olan (Mayın Bilgisi) 4; **STATÜ VE YÖNETİM GRUBU:** İl ve İlçe İdari Yetkili 17 (Zaman İçinde Vali ve Kaymakamlar Değişikçe); İl Ve İlçede Üst düzey Emniyet Sorumlusu 7; İl ve İlçelerde Üst düzey Sınır Taburları Sorumluları 14; Sınır Karakolu Sorumlusu Üst rütbeliler 8; İlç Karakol Sorumluları 18; Geçmişte Sınır Taburlarında ve Orduda Üst Rütbeli Subaylar; Belediye Başkanları 8; Gümrükten Üst Düzey Sorumlu 12; Gümrükçü 8; **YERLEŞİKLİK VE LOCALİTEDE TARİH:** Boşalmış Köylerden Gelen Eski Yarı Yerleşik Şimdiki Kasabalı 50; Eski Yerleşik Kasabalı Kürtler 20; Yerleşik Kasabalı Süryani 14; Yerleşik Arap Köylüleri 25; Yerleşik Mehelmi Köylüleri 12; Yerleşik Kürt Köylüleri 40; Eski Koçer Aşiret Lideri 3; Eski Koçer Aşiret Ağası 4; Eski Koçer Kürtlerden Kadın ve Erkekler

Türkiye'nin sınırla ilgili kanunların ve kanunu uygulayanların gözünde ve sınırlara dair çalışanlar için de; sınırlarımız daima etnik sorunla içiçe adlandırılmıştır. Bir diğer deyişle, Türkiye'nin Kürt meselesi, daima sınır ve sınır güvenliğine dair bir sorun olarak da tartışılmıştır. Öte yandan Donnan ve Wilson da sınırın etnisiteyle yakından ilgili bir mesele olduğunu kabul ederler (1998:12-17). Ancak sınırın etnisiteyle bağının birbirinden son derece farklı görünüşleri vardır. Bir siyasanın içindeki azınlık anlamına gelen etnisitenin yanı sıra, bir siyasanın yaygınlaştırdığından ve egemenliğinden başka bir yerellik içeren kültür anlamında da kullanılmaktadır (Barth, 2001). Her halükarda hem Barth, hem Vila hem de Donnan ve Wilson, sınırla etnisite arasındaki meselenin; sadece iki milletin bir etnisiteyi aralarında sıkıştırması meselesi olarak görülemeyeceğinde hemfikirdirler. Örneğin Vila "Sadece bir tek sınır kimliği, bir tek sınır kültürü bir tek hibridleşme süreci mi vardır? Bu homojen ve tek örnek midir?" diye sorar (2003). Saldivar da sınır ve etnisite meselesini sorgulayarak, çalışmalarda iki mutlaklaştırma biçiminden kaçınılması gerektiğini söyler: "Uzun vadeli bir bakışla birbiriyle iyi geçinen iki dost ülke ya da, birbirinin fotoğrafı arabı olarak görülen iki ülkenin durumu olarak sınır" (Saldivar, R., 1999:218). Hall, örneğin bu iki mutlaklaştırmaya karşı olarak, sınırın küresel, yerel ve ulusal düzenler (orders) arasındaki yeni bir eklemlenme olarak tartışılması gerektiğini düşünmektedir (Hall, 1992: 304'den akt. Stokes, 1998: 263).

Bu konuda yapılmış çeşitli çalışmalarda; sınırdaki etnisiteyle ilgili üç farklı durum ayırılmaktadır: '1) Sınır boyunca, kendi devletinden ve karşıdan aynı etnik bağların içinden olanlar; 2) İçinde bulunduğu devletteki kadar, karşıyla da aynı oranda farklılaşan bir etnik gruptan olanlar; 3) Kendi devletinin ulusal çoğunluğundan olup, karşıyla etnik bağları bulunmayanlar (Wilson ve Donnan, 1998:14). Suriye ve Irak sınırındaki çeşitli etnik yapılarda birinci ve ikinci türden bağlar görülüyordu. Ancak yine de, bu iki durumun en saf haliyle süregeldiğini söylemek çok zordu: Zira, örneğin İdil ve Midyat'taki hatta Nusaybin'deki Süryaniler sözkonusu olduğunda, bu iki kategoriden söz edilemiyordu. Öte yandan Nusaybin'deki Arap nüfus için söyleyebildiklerimiz; Mehemi'ler⁶ için mümkün görünmüyordu.

Bir başka karışıklık da, karşıyla etnik bağlara verilen değer ve etnisitenin bilinçle seçilme zamanlarının; karşının etnik bilinciyle aynı zamana rastlayamamasıdır. Örneğin; Nusaybin'de 1975'ten sonra, kasabanın yerleşik nüfusunun büyük şehirlere yoğun göçüyle beraber, köylerden gelen nüfus, kasabanın etnik profilini giderek tamamen değiştirmiştir. Deyim yerindeyse Nusaybin 1975'ten itibaren giderek Kürtleşmiştir. Öte yandan, karşıdaki devlet de Nusaybin'in bu Kürtleşme hareketine yanıt verememiş; böylece Nusaybin o tarihlerden itibaren, kendisi Irak sınırına dahil etmeye başlamıştır. İşin ilginç yanı, Türkiye Cumhuriyeti'de, çeşitli yazışma ve siyaset retoriğinde, benzer bir tepki vermektedir. Diğer yandan örneğin İdil, 1987'lere kadar Süryani nüfusu ağırlıklıdır. Bu Süryani nüfusu önce 1915'lerde bir göç yaşamıştır, daha sonra 1935'lerde, sonra 1975'te ve en sonra da 1987'den sonra en yoğun dışa göçü yaşamıştır. Benzer olarak Midyat ise,

⁶ Mehemi'ler (Mihelmiler, Mahhalemiler) kimi kayıtlara göre Süryani Müslümanlar kimi kayıtlar için ise Arap kökenli bir halktır. Sülale (familya) organizasyonuna sahip olarak, Midyat çevresinde bulunan ve yöre diliyle İzyağ-ıl Mihellemiyye (Mehlemi köyleri) olarak nitelenen Acırlı (Derizbin), Gelinkaya (Kefer Huvar), Söğütlü (Kınderip), Şenköy (Epşın) gibi köylerle, Mardin merkez, Ömerli, Savur ve Midyat'ın bir semti olan Estel'de yoğun olarak yaşarlar. Dilleri Süryaniceyle karışık bir Arapçadır. Haklarında en dikkate değer görüş, bunların 1209'da Selçuklulardan korkarak, din değiştirmiş olan Süryaniler olduğudur (Bkz. Holerweger, 1999:17-55); Katip Çelebi, Cihannüma, 438)

1999'dan sonra Süryani kimliğini seçmiş ve ilçenin tanıtımı böylece yapılmaya başlanmıştır.

Öte yandan bazı köyler heterojen etnik yapıya sahiptir ve bu da köyde bazı çatışmalara neden olmaktadır; örneğin Midyat'a bağlı Yayvantepe (Kartmin) ve İdil'in Alakamış (Bavert) köyü gibi. Ancak bu durum, yani karşıyla ilişkilerin etnik bağlar üzerinden sıkı sıkıya kurulabildiği hallerden en gevşek bağların olduğu hallere kadar, karşıyla kaçakçılık ilişkisini kesmeyi gerektirmiyordu. Diğer bir deyişle; anlaşmazlıklar, basitçe olmayan ama ticari ilişkileri ağır basan bir biçimde düzenleniyordu. Kaçağa gidişin daha ileri zamanlardaki aşamalarında ise; güç ve iktidar ilişkileri, artık daha çok merkezi devletin otoritesine yakınlık-uzaklık açısından yorumlanmalıdır.

Cumhuriyetin başlangıcından (hatta daha öncesinden de) beri Türkiye'nin Irak ve Suriye'ye sınırı, kendi vatandaş profilini oluşturmada çok önemli bir etkidir. Daha ötesi kendi cumhuriyet anlayışını ve demokrasi geleneğini biçimlendirmenin araçlarından birisidir sınırlar. Luhman, "Sınırlar ayırmakla kalmazlar, aynı zamanda birleştirirler" diyor (Luhman, 1982). Birleşmenin esas yönü içeriye doğrudur. Bu genişlemenin asimetrik dönüşüm ve dönüştürme kalıplarını en iyi sınırın iktisadi antropolojisi yoluyla izleyebiliriz. Böylece, bir vatanın oluşma sürecinde, onun içini dolduran ulusunun hangi güç kalıpları ve güç dinamiklerini, hangi sınırlar aracılığıyla ve nasıl geliştirdiğini görmek mümkün olacaktır. Böylece, örneğin M.VanBruinessen gibi bazı yazarların iddia ettikleri gibi sırt kaçakçılığının bu bölgede ağalıktan kopmaya yarayan bir birikim oluşturup oluşturmadığı (VanBruinessen, 1994: 49); karşı taraftaki ailelerle ilişkilerde siyasi sınırların ne oranda kopartıcı ve uzaklaştırıcı olduğu; beşeri bağların siyasi sınırlara üstün gelip gelmediği, belki daha ötesinde, 'Türkiye sınırları çizilirken beşeri sınırların hiç dikkate alınmadığı' iddialarının doğruluğu (Buldan, N., 1998); ve giderek etnik bağların bu siyasetin iktidarını hiçe sayacak kadar kaplayıcı ve karşı çıkıcı olup olmadığı (Bozarıslan, 1994:101) gibi bazı sorulara da cevap aramak mümkün olabilecektir.

SINIRIN İKTİSADİ ANTROPOLOJİSİ: NUSAYBİN VE İDİL SINIRLARI

Sınırın birikim için nasıl bir kaynak oluşturduğunu tartışırken, birikimin çeşitli ölçütlerinin de yardımıyla bazı dönemseller dönüşümler de oluşturulmaya çalışıldı. Doğrusu bu dönemlerin Türkiye'nin ekonomi-politikalarıyla benzer dönemeçleri izlemesi tercih de edilirdi. Ancak çalışmanın ileri aşamalarında; sınırın da bir birikim zamanı olduğu, daha da ötesi; sınıra bir biriktirme ajanı, bir tür üretim aracı olarak bakıldığına dahi, birikimin hızının bu üretim aracının zaman içindeki *tekamüliyetine* (teknolojik ilerlemesine) bağlı olduğu görüldü.

Aşağıda, her dönemin belirgin özellikleri verilirken, aynı zamanda o dönemi en iyi anlatan bir kaç metafor veya görüşmecilerin anlatıları da veriliyor⁷. Buna ek olarak öncelikle sınırdan gelen ve giden malların nitelikleri, miktarları, kimlerin buna karıştığı, öyküleri, kimlerin komisyon aldıkları vb. soruların yanıtları üzerinden bir profil de çıkarılıyor. Bütün bu biriktirme süreçlerinin, ulusal, karşı devletle ilintili ve aynı dönem içinde uluslararası sistemler içindeki yerleri ve tarihçeleri de izlenmeye çalışıldı. Zira, sınırların etnik, yerel, sınıfsal, dilsel ve dinsel kimlikleri biçimlendirmedeki önemlerine şu ya da bu'na daha çok önem vererek tartışan neredeyse tüm sosyal bilimcilerin hemen hepsi; sınırların *inşası* sürecinde üç zamanın içiçe geçmiş olduğunun üzerinde ortak bir önemle dururlar: Yerelin, ulusalın ve uluslararasıın.

Buna ek olarak; her dönemde öne çıkan kategoriler de tanımlanmaya çalışıldı. Örneğin hangi dönemlerde sınır (border), hangi dönemlerde sınır bölgeleri (frontier) öne çıkmış, hangi birikim zamanında kapılar (gates) ortaya çıkmıştır; örneğin sınır boyları (frontiers) denildiğinde hangi zamanlarda 'içinde hudud bulunan geçiş arazisi' kastediliyorken, hangi zamandan itibaren buraları 'sınırın ekonomik etki alanları' haline gelmiştir? gibi sorulara da yanıtlar arandı.

---

⁷ Bedri Rahmi Eyüboğlu'na saygıyla.

1928-1954 Dönemi

Baskın kategori: UÇLAR (FRONTIER)

(KEÇİYİ YARDAN UÇURAN BİR TUTAM OTTUR: Jİ bo nefse, dikevi hefsa)

GENEL ÇİZGİLER:

Bu dönemin en önemli özelliği, geleneksel bir yapıyla birlikte süregiden *sırt kaçakçılığı* dır. 1928 yılında sınırların ilk tescilleriyle birlikte; bazı köylerin kendileri bazılarının da arazilerinin öte tarafta kaldığı görülüyor. Bazı köyler *evet-hayır* yaptıklarını söylüyorlar (Durakbaşı köyü gibi) Bu dönemde karşı devletlerle (Fransız egemenliğinde Suriye ve İngilizlerin elinde Irak) ilişkilerin son derece Suriye'yle ilişkilerimizde en fazla sorunun olduğu yıllar 1928-1938 yıllarıdır. 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması her ne kadar sınırı belirlediyse de, özellikle Cizre-Nusaybin hattı sürekli olarak Suriye ve Türkiye arasında müzakerelere konu olmuştur. Nihayet 1937'de imzalanan bir protokolle, Bağdat Demiryolu'nun Yenice-Nusaybin hattı Türkiye tarafına geçmiştir. 1940'lı yıllar, Türk dış politikası ABD yanlısı politikaları izlemeyi tercih etmiş, Türkiye Ortadoğu'da giderek artan Sovyetler karşıtı politikanın ön cephesi sayılmayı üstlenmiştir. Suriye de bu Sovyet karşıtı politikalarından nasibini alan ülkelerden birisidir. Böylece, Suriye karşıtı politikalar zamanla sertleşmiştir. Hatta dönemin Meclis tutanakları içinde Mardin Gümrük Müdürlüğü'nün; "*Suriye sınırından giren trenlerde orak-çekiç resmi çizilmiş olduğuna dair*" bir raporunun tartışıldığını görüyoruz. Bu çizgiler, Suriye'nin Sovyetler yanlısı olduğuna delil sayılmıştır.(6 Kasım 1944 tarihli 4381006 Dosya no).

1938-1952 arasında, karşıda arazisi olanların, günebirlik pasavanla gitmelerine ve hasatı kaldırmalarına izin verilmiştir. Sınır mayınsızdır, seyrek düzende sınır karakolları ve asker vardır, esas sınır kabulleri dere yatakları, ırmak boyları, dağ geçitleri vb. doğal oluşumlardır. Pusular da bu dönemde son derece seyrek. Sınır 1954'den itibaren; Barzani kalkışması ve Türkiye'nin kendi sınırları için sıkı güvenlik ihtiyacında olması nedenleriyle mayınlanmaya başlamıştır.

1938-1952 arasındaki dönem sınır halkı için, "yoksulluk ve kıtlık dönemi" olarak niteleniyor. Ağa köylerinde, ağa getirilen/götürülen maldan cüz-i bir pay almaktadır. Ağasız köylerde, aşiret köylerinde veya ahali köylerinde, her sırtçı kendisine çalışmakta ve malı en yakın büyükçe yerleşimde satmaktadır. Ağanın geçişten aldığı pay, malın değerini işaret etmekten ziyade 'hükmetme payı' olarak adlandırılabilir. Böylece getirilen malın kullanım değerinin yüksek, satış değerinin ise yerel olduğunu söyleyebiliriz.

Getirilen mallar: Gaz, tuz, sigara kağıdı, ampul, lamba fitili, kağıt, Götürülen mallar: Tütün, palamut, pekmez, kesilmiş ve işlenmiş ağaç,

KARŞI DEVLETLE İLİŞKİLER:

Temel ilişki göstergesi: karşıda kalan tarlası için günebirlik pasavanla geçiş yapmak. Sabah tarlaya gidilip akşam dönülüyor. (1936'ya kadar)

Bazı köyler evet-hayır yapıyor: (Durakbaşı vb.). Bu dönemde, Suriye sınırının içinde kalmış veya kalacak olan köylerden bazılarında, ciddi bir endişe başgösteriyor. "Biz evet-hayır yaptık" diyorlar. Bazı köylerde, sınır konusunda referanduma gidilmiş. Cizre'nin izdüşümündeki Katran köyünden eski rezan (rehber) Asaf Ağa da, "Babam zamanı komutan, biz öte yandaymışız; merada, gelip 'Sınırı yapıyoruz, şimdi bu akşama kadar o tarafa geçersen geçtin. Yoksa burada kalırsın' deyince biz bütün yükü hemen toplayıp o yana yığmışız" dedi.Bu iki ifade, diğer bazı köylerdeki kimi

anlatılarla da birleştirilerek; sınırın çizilmesi sırasında kimi zaman köylünün müdahalesinin olabildiğini de gösteriyor. Öte yandan, sınır da karşıyla ilişkiler, özellikle akrabalık bağları aracılığıyla sürmüştür; kız alıp verme, taziye ve düğün için-1952'ye kadar-sosyal hayatın günübirlik paylaşımları devam etmiştir. Suriye sınırında, Alakamış'ta 80'i geçkin bir kadın, gelinlerinin günlük ev işinden yakınmalarına karşı parlayıverip: "Siz hiç karşı devletten su çektiniz mi!" demişti. Köyün kuyusu karşıda kalmış. Bu kısa ibare, karşıyla günübirlik ilişkilerin alışılmış sıradanlığını göstermesi bakımından ilginçtir.

1952/4-1975 Dönemi

Baskın kategori: UÇLAR/SINIRLAR (FRONTIER/BORDER)

(NEREDEN İNCELİRSE ORADAN KOPSUN: Dı kûr zıravbibi bila di wiri biqeti)

GENEL ÇİZGİLER:

1954'de sınır olgusunun ilk kez farkına varılıyor. Zira bu dönem dikenli teller, mayınlar ve pusular dönemidir. Her elli metreye bir gözetleme kulesi konulmuş; büyükçe her sınır köyüne bir karakol yapılmıştır. Bu karakollar o sınır köylerinin adlarıyla anılmaya başlamıştır (Cuva, Doksanbir-sınır taşı numarası- Bavert, Babil vb.). Bu dönemi iki alt döneme ayırmak gerekiyor: 1952-1960 arası ve 1960-1975 arası dönemleri. İlki, ağalık sisteminin, koruyuculuğunu artırmaksızın komisyonunu artırdığı dönemdir. İkinci dönem ise, 1960 sonrasında, tüccarın ağalık sisteminin biraz daha dışına çıktığı, sınırın ticaretinin getirilerinin sınır bölgesinin daha çok dışına taşabildiği bir dönemdir.

1952-1960 arasındaki dönemde, bazı köyler diğerleri arasında belirginleşerek anahtar köy konumuna gelmişlerdir. Nusaybin geçişi için Yayvantepe (Kartmin), ya da İdil için Pınarbaşı(Aynser), Harbak ve Bavert bu köylerdendir. Bazı köyler de belirgin geçiş yolu üzerindedir: Nusaybin sınırındaki Durakbaşa (Serçehan-Sargadon), Cuva; İdil sınırındaki Bavert, Kantar, Babil, ve Dupiç bu köylerden bazılarıdır. Bu geçişlerin en önemli özelliği, genellikle bir ağa köyünde malın toplanması, gece geçilmeden önce ve gelindikten sonra bir ağa köyünde kalınmasıdır. Ancak bu durum da mutlak değildir. Bazı dağınık geçişlerden her zaman sözetmek mümkündür. Öte yandan, bu geçişler hemen hemen daima anlaşarak ve köyün adını taşıyan bir karakolun önündeki patikadan yapılmaktadır (Cuva'dan geçtik, Serçehan'dan, 91'den geçtik' gibi).

Bu dönemin bir diğer ilginç özelliği, önemli bir sosyal tip olarak *Rezanlar*ın belirmesidir. *Rezanlar*, 1960'a kadar malın (koyunun) siparişini toplayan, karakol önündeki mayını temizleyen, kendisine bir geçiş yolu bir tür *patika* açan; askerle anlaşılan ve hangi gece kimlerle sınırın geçileceğine, geçişin hangi yoldan yapılacağına vb. karar veren sınır rehberleridir. *Rezanlar* genellikle gözüpek, mert-yiğit kişiler olarak anılıp, erkeksi özelliklerle bezenseler de; aslında sınırın geçişlerinin genellikle *anlaşmalı* olduğu malumdur. Geçişin tehlikeleri ancak *destur* alınmadığı zamanlarda veya anlaşılan *komutanın* da geçiş için görevden alınıp yerine başka bir ekibin verildiği, ya da malın çıktığı köydeki bazı ihbar sonucundadır. Köylüler bir başka sınır pususunu şöyle anlatıyor: "Bazen asker de kan temizliyordu, anlaşmalı geçişlerde çok fazla para dönmeye başlayınca telaşlanıp-veya tedirginleşip, anlaşmalı

bir geçişi vuruyordu. O zaman onu hemen tayin ederlerdi. Gelen de rahatlarıdı”. Köylülerden özellikle yaşlı olanlar, sınırın tarihçesini karakol komutanlarının adlarıyla tutmaktalar: “Karabela Üsteğmen-millet vurdu- çok belaydı”, “Hikmet G..cebe Albay, Hudut komutanıydı Cizre’de”; “Bir yüzbaşı vardı, Ali Yı...z diye, büyüdü padişah oldu”, “Fahri Binbaşı iyi bir adamdı, rahmetli, bura halkının acısını o da biliyordu” gibi. Böylece bu dönemde bazı köyler, sınır geçişleri, malın toplanması veya malın sevki için bir anahtar köy konumuna gelmektedir.

Bu dönemler, sınırın kendi yerli kültürünü en çok oluşturulduğu dönemlerdir: *Ber/bar* (sınır için yük), *bertil*: sınırda verilen rüşvet); *barber*: (sınır kaçakçısı) gibi terimler bu dönemde ortaya çıkıyor. 1950’li yıllar, *kırmızı koyun dönemi* olarak adlandırılıyor. Sınır köylerinde Suriye’ye kaçak olarak götürülecek koyun kalmadığından, sınırın etki alanı (frontier) Maraş’a, Van’a, Gevaş’a kadar genişleyerek; yukarıdan Karaman cinsi koyun satın alınmış ve sınırdan geçirilmiş. Dönemin iktidarı, kaçakçılığı önlemek için, meskun mahalle giren her küçük ve büyükbaş hayvana belge zorunluluğu getirmiş. *Beyannamesi* olmayan koyun, bunu takip etmekle görevli memur, yani *kamçurçi* tarafından sınırda veya köyde derdest edilmiş. 1952-1960 arasındaki dönemde, sınıra dair en çok konuşulanlar: *rezanların patikalardan geçişi*, sınırı aşmanın erkekliğinin nasıl bir göstergesi olduğu, *bertilin kaçtan gittiği*, *ölüm*, ve *kamçurçiyle* kovalamacalar.

Bu dönemde ayrıca, bir geçiş güzergahının diğerinden farkları üzerine konuşulurken, bunun etnik kökenle ne kadar ve nasıl ilişkisi olduğu da araştırıldı. Örneğin neden bazı geçişler Rizok, Aynser, Danir, Zergüz ve Siftik üzerinden diğeri ise, Barim, Aynser, Danir, Dupiç, Tileber üzerinden gidiyordu? Arap olmak, Kürt olmak ve Süryani olmakla, Ezidi olmak ve Müslüman olmak arasında sınırı zorlamak açısından fark var mıydı? Görünüşe göre, her etnik grup 1960’a kadar kendi içinde malı biriktirmekte ve kendi *rezanıyla* malı geçirmektedir. Ancak buradaki ‘kendi’ kategorisi, modernitenin anladığı anlamlardan oldukça farklıdır. Örneğin 1950-60 arasındaki dönemde, ‘kendi içinden’ kategorisinde, geleneksel iç/dış kategorileri hakimdir. Bunlar *yerleşiklerde* (Demani/dümani) *mirova / mirov te*; koçerlerde *küştar* ortaklığıdır. Bunları sırasıyla feodalitenin kavramlarına göre açıklarsak, *mirov*’un bizden olan-bizimkilerden (Yalçın-Heckman,2002) grubuna ve *gewere*’ye(temellük, elde tutma) (Bloch, 2002:111) tekabül ettiğini düşünmeliyiz. *Küştar* ise, bir tür risk ortaklığı olup, *hommage* ile açıklanabilecek bir sosyal bağı işaret eder (Bloch, 2002: 81). Koçer Kürtlerin, *beriyeye* çıktıklarında mevsimlik olarak harcamalarının (mera kirası, rüşvetler, misafiri ve devlet ricalini yedirip-içirme, hastalık ve sınırda telef olan veya *tutulan* koyunları vb.nin toplamı) adam başına bölünmesiyle hesaplanan bir bedel olarak *küştar*; başka hiçbir sosyal organizasyonda görülmeyen bir mutlak eşitlik göstergesidir. *Küştara* dahil olmak ancak *hommage* ile açıklanabilecek bir kategoridir. *Küştar*, koçerin, lideriyle stradan insanın eşit şartlarda harcamaya katılmasıyla oluşturulan bir tür risk ortaklığıdır. Dolayısıyla, sınırdaki geçişlerde asıl farklılık; *yerleşik* (*dümani/demani*) köylünün geçişiyle *koçer*’in geçişi arasındaki farktır. Koçerler, daha çok kendi içlerinden *rezanlar* ve diğer koçerler arasından ticari birlikleri tercih ederken; *dümaniler*, *mirov*’a yönelmektedirler. Ancak *mirov*’un içinde akrabayla bağlılık ve/ya ticari ortaklık da bulunabileceğini dikkate almak gerekir. Böylece aynı aşiretten olup Ezidi ve Müslüman Kürtler’le; farklı aşiretten ama aynı bend’den (aşiret üstü) olan Ezidi ve Müslüman Kürtler, örneğin aynı *rezanla* sınıra çıkabilmektedirler. Aşiretin içeriği, etnisiteyle eşdeğer olmadığı gibi, etnisiteyle

ölçülebilecek bir kapsamda da değildir (Bkz. Tapper, 2004; Erdost, 1992; Özgen,1999; Yalçın-Heckmann,2002). Dahası ticaretin başladığı andan itibaren, farklı aşiretlerden olanların malları aynı gruba da katılmıştır.

Sınıra giden malın toplanmasından, geçirilmesine, satışın paylaşımında kadar neredeyse tüm aşamalarda, ticaret ve ticari iş görme hakimdir, risk bireyseldir. Mal yakalandığında veya telef olduğunda da zarar bireyseldir. Sınırdan koyun geçerken kimin kaç koyunu vurulmuş veya mayında gitmişse, kimin koyunları müsadere edilmiş (el konmuş) ve devlet malı olarak satışa çıkmışsa, o kişi bu zararı sineye çekmektedir. Sınırdaki kaçakçı vurulduğunda ise durum yine ticaret oraklığına uygun olarak işlemektedir: Ölenin malları uygun fiyata satılıp, parası karısına veya ailesine getirilir.

Bu dönemde, sınırdaki kaçakçının geçirilmesine dair oluşturulan birlikleşmelerin en gerçeğe yakın açıklaması; bu ortaklıkların iki özelliğini özellikle vurgulayarak yapılmalıdır: Birinci olarak bu ortaklığın ağırlıklı olarak benzer kişiler arasında yapılmakta olması. Buradaki benzerlik hem akrabalık ve aynı köyden olma birlikteliği ve hem de benzer geçim kaygıları taşımanın benzerliğidir. İkincisi ise, ticaretin karşıyla daha verimli ve rahat yapılacağı bir birlikleşme tercih edilmektedir. Yine de, bu iki temel özelliğin de her zaman mutlaka gözetilmediğini eklemeliyiz. 1954'e kadar karşıyla ticari ilişkilerde benzerlikler daha çok akrabalık ve kan yakınlığı üzerinden sürdürülürken; sınırın tehlikelerinin artışı, ağalık sisteminin beslediği bir tüccar grubunu daha çok öne çıkartmıştır. İsmarlama malın geçişinin artışıyla birlikte, karşıyla ilişkilerde ticari ilişki kana bağına bağlı olmaktan giderek çıkmış, daha çok verimlilik ve karlılık üzerinden ilerleyen bir başka evreye dönmüştür. Bu dönemde giden mallar koyun, büyükbaş vb iken, gelen mallar: elektrikli eşya, dikilmiş erkek takım elbise, İngiliz kumaşı, porselen, lamba, pil, pyrex, termos, Suriye lirası -altın-saat vb. mallardır.

1960-1975 arasındaki dönem ise, dikenli tellerin yükseldiği ve pusuların daha sık ve daha acımasız atıldığı bir dönemdir. Bu dönemde, malı tüccar ısmarlar hale gelmiştir. Bu dönemde daha önceden getirilenler mevcuttur ama artık ya tütün götürülmekte ya da ısmarlanan malı getirmek için boş gidilmektedir. 1960 sonrası dönem, sınır insanının ve *rezan*ların, işçileşmeye başladığı bir dönemdir. Rezanların önemi artmış, sınır kalınlaşmış, geçişler iyice kısıtlı hale geldiği için bedelleri de yükselmiştir. Bu dönemde getirilen malın satışı siparişi verene aittir ve sınırın iş giysileri ve kuralları da belirlenmeye başlamıştır: "Sınıra beyaz gömlekle gidilmez! Kül rengi giysiler giymeli, kendini saklamalısın". Malın satışı için kasabaya iniş azalmıştır, malın değişim değeri artmaya başlamış; ulusal değeri yükselmiş, yerel değeri ve kullanım değeri düşmeye başlamıştır. Malın ilk satış değeri yerel, daha sonra ise ulusaldır. Bu dönemin başında kasaba ve küçük şehirlerin belli başlı aileleri büyük şehirlere göç etmeye başlamıştır. Midyat'tan örneğin Mehmedo'lar, Nehrozlar gibi büyük aileler bu dönemde göçetmişlerdir.

1960 ve sonrası dönemin en ilginç sosyal tipi *emanetçiler*dir. *Emanetçiler*, sınırla ilişkisini rüşvetle kuran kamu görevlisinin parasını, o kasabadan ayrılıncaya kadar saklayan emin kişilerdir. Bunlar ya ağanın ya da tüccarın güvendiği ve çoğunlukla birinden birinin akrabası olan kişilerdir ve 1960'lı yıllarda bir kamu görevlisinin, maaşının kat kat üstü bir miktarı bankada saklayamayacağı dikkate alınarak; ağa-tüccar-rezan ve kamu arasındaki bu zinciri tamamlayacak olan bir sosyal tip üretilmiştir. *Emanetçiler*, hem yeni tayin olan kamu görevlisinin kaçakçılıktan

ürkmemesini; hem de birden fazla paraya kavuşacak olan ve böylece maaşı dışında bazı şüpheli kaynaklardan beslendiği açık olacak olan görevlinin bu hallerini denetim altına alarak; anlaşılan kişinin olabildiğince uzun görevde kalmasını da sağlamaktadır. Daha sonra tayin olup giderken, kamu görevlisi parasını bu *emanetçiden* alıyordu. Ancak, pratikte pek çok hikaye de vardır: Eksik para alan veya parasını hiç alamayan görevliler gibi. Yine de, *emanetçiler* en epey bir süre ellerinde hesabı belirsiz bir toplu parayı tuttukları da bir gerçektir. 1960'lı yıllarda Nusaybin, Kilis vb. açılan kaçakçı pasajlarının bir kısmı da, *emanetçiler*indir. Bu dönemde, Kilis, Gaziantep ve Nusaybin'de kaçak malın satıldığı pasajlar açılmaya başlamıştır.

KARŞI DEVLETLE İLİŞKİLER: Akrabalık bölünmüş ve taziye, düğün vb. dışında çok fazla alışveriş kalmamıştır. Ancak bunlar da çok sık ve olağandır. Evlenme karşidan ve akraba arası yapılıyor. 1960'a kadar kaçığın alımı karşidan akrabalar tercih edilerek yapılıyor. Bunda asıl amaç; anlaşmazlık halinde veya ticarete kazık yenilirse, hesabının Türkiye'de sorulmasının kolay olması. 1960 sonrasında ise zaten alımlar ve siparişlerde sınırdan malı geçirenlerin pek fazla dahli yok. Ancak yine de aynı gün geri dönüş yapılmayacaksa otele değil, karşıda bir akrabada kalınıyor.

1975-1984 Dönemi

**Baskın kategori: SINIR (BORDER)/ KAPI/GÜMRÜK
(BİRŞEY OLMAZ, BİRŞEY OLSA DA BİRŞEY OLMAZ:)**

GENEL ÇİZGİLER:

1975 yılından sonraki dönemde, sınır kalınlaşmaktadır. Rezanların söktükleri mayınlar tekrarlanmış ve bir kat daha tel çekilmiş; her 50 metrede bir gözetleme kulesi ve bir asker konularak geçişler iyice kısıtlanmıştır. 1970lerin sonlarına doğru ilk pasaportlar çıkarılmaya başlanmış, *kapı* ve *gümrük* birer sınır kategorisi olarak belermeye başlamıştır. Kilis ve Gaziantep'teki kaçak malın satıldığı pasajların sahipleri, kasaba eşrafı ve emanetçilerle, önde gelen yerli ailelerdir. Mal pasaja girer girmez yasaylaşmakta; ancak pasaj dışında jandarma tarafından tutulmaktadır. "Bizi jandarma kovalardı, malı pasaja fırlatırdık. Yani öyle serbestti" diyor eski kaçakçılar. Bu dönemde malın kaynağı Beyrut'a kaymış, Türkiye'ye girişi Antep ve Kilis ile Adana'ya geçmiştir. Bu dönemde bavul ticareti yaygınlaşmış, kaçakçılar tamamen ısmarlama taşımaya başlamışlar, deyim yerindeyse sınır işçisi olmuşlardır. İsmarlama malı almak için boş giden sınır hamalları, lüks elektronik eşya, pahalı parfümler, makyaj malzemesi, lüks mutfak eşyası, yedek makina parçaları, bavul vb. malı getirmektedirler. Getirilen malın satış değeri ve kullanım değeri uusalda yüksek yerelde düşüktür. Bu dönem Nusaybin'in adı silah kaçakçılığıyla da anılmaya başlar.

Bu dönemde, hemen hemen bütün kurumsal suretler son derece büyümüşdür: Bürokrasi, gümrük, jandarma vb. gibi. Kasabanın eğitimle genç insan gücü bir yandan büyük şehirlere akarken; öte yandan 1975-80 arasında önde gelenlerin de İstanbul, Mersin, İzmir ve Bursa'ya göçleri hızlanmıştır. Nusaybin yerli Arap nüfusunu hızla büyük kentlere yollamakta, köylerinden ise Kürt göçünü almaktadır. Süryanilerin hızla yurtdışı ve İstanbul'a dikey göçü nedeniyle, Mardin ve Midyat, ve İdil silikleşmeye başlamış, yoksullaşma belirtileri artmıştır. Bu kasabalarda, manüple

edilmiş Süryani-Kürt çatışmalarının izlerini bu dönemde sürmek mümkündür. Kilis ve Antep ve asıl önemlisi Kıbrıs kaçağın merkezi olarak belirmeye başlamıştır; Nusaybin, İdil-Cizre-Silopi hattına da bağlanamamış ama Midyat-Mardin hattından kopmuştur. Yine de bu dönem kaçakçılığın getirileri açısından en parlak dönemlerinden birisidir. Bir Nusaybinli “Daha önce Türkiye’nin her yerinden Nusaybin’e akın vardı, 90 lartın başında bu akın kesildi, Türkiye’nin her yerinde pasajlar oldu” diyor.

1980 sonrası dönem, ‘Kaçağın yasallaşması’ olarak tarif ediliyor. Kaçağın uluslararasılaştığı bu dönemde, Nusaybin en parlak günlerini yaşamıştır. Sınırın geçişleri iyice daraltılmış; her türlü mal, kaynağına bakılmaksızın, liberal ekonomiyle birlikte ‘girişimcilik’ kültürüne dahil edilmiş ve gümrükler mevzuatındaki uygun ilerletmeler vb. yollarla, gümrük ve ticaret sisteminin içine çekilmiştir. Bu dönemde *Kapılar* giderke önem kazanmaya başlamış; sınırın üzeri (border) silikleşirken; sınırın etki alanları (frontier) ticari değil ama politik olarak öne çıkmaya başlamıştır. Örneğin Suriye’yle ve Irak’la ilişkiler etnisitenin sınır sorunları ve PKK üzerinden anılmaya başlamış; böylece sınırın etki alanlarındaki eylemler de siyasileşmiştir. Sınırın bir ke daha temizlenip mayınları tekrar döşenmesi de sınır çizgisinin artık işe yaramaz ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Nusaybin kalan Arap nüfusunun sonuncularını da hızla dışarıya göçe yollamış; köylerden gelen Kürt nüfusla birlikte şimdiki nüfus profiline kavuşmuşken; İdil, hızla Süryani nüfusunu kaybetmekte; ancak köylerinden değil koçer aşiretlerinden yerleştirilmeyle doldurulmaktadır. Cizre’de Teyan aşireti, İdil’de Kiçan aşireti bu dönemde devlet eliyle Süryanilerden boşalan bu iki kasabaya yerleştirmiş; aşiret liderleri de belediye başkanı olmuşlardır.

Kasabalarda kırsal alanın sorumluluğunu alan jandarma; 1980 darbesiyle birlikte, kentlerin içine ve polis yetki alanına girmeye başlamıştır. 1980’de ‘kacakçı’ ile ‘terörist’ bir tutulmaya başlanmıştır. “Telörgüde tutulana terör diyorlardı” .Pasajların sosyal rolleri belirginleşirken, ticari rolleri ve önemleri azalmıştır. Diğer bir deyişle, Pasajlar kısmen el değiştirmiş, kısmen ilçenin (Nusaybin) yeni gelen hatırlı ve paralı yerleşiklerine kiralanmış; ancak mevcut siyasi patronage ilişkilerindeki yerlerini korumuştur.

1985-92 Dönemi:

(NE KADAR TAŞIYABİLİRSEN O KADAR GETİR: EKMEK FİYATINA KELEŞ

(Altından yel esen devlet ne devlet olur!- Kürt atasözü) DEWLETA BA Dİ BİN RE HERE, NE TÛ DEWLET E!

Baskın kategori: GÜMRÜK/KAPI/ UÇLAR (FRONTIER)

GENEL ÇİZGİLER:

Bu dönemde belli başlı birkaç kategoriden sözetmek mümkün: Birincisi içteki zorunlu göçlerdir. İkincisi ise, *Kapı*’nın öne çıkmasıdır. Yeni sosyal kategoriler olarak işadami: sınır icareti yapan; Gümrük komisyoncusu: *kapı* ile ilişkilerde düzenleyici anlamına gelmektedir. Kaçak artık İstanbul ve Mersin’den hava ve deniz yoluyla gelmekte; ilçelerdeki yerel ağlara buradan dağılmaktadır. Gümrüklemeler serbest bölgelerde yapılmaktadır. Sınırın etki alanı belirsizleşmiş; sınır halkıysa neredeyse tamamen işsizleşmiştir. Nusaybin Kapı’dan her gün işe gider gibi bir grup insan (300

kişi) sabah çıkıp akşam gelerek “günübirlikçi” denilen sınır kaçağı grubuna girmektedirler. Bu grupla asıl ilgili olan gümrükçü ve sınır güvenlik ekiplerinin ise, bunun dışında büyük miktar mal geçişinin denetimiyle fazla bir ilgisi kalmamıştır. Diğer bir deyişle *kapılar* ın günlük itiş kakışı ‘yerli’, malın denetimi ulusal, getirileri ise uluslararasıdır.

Sınırın uluslararasılaştığı ve bunun da kapılar aracılığıyla gerçekleştiği bu dönemde; birikimin de akış yönü, ulusaldan uluslararasına dönmektedir. Ancak bu dönüşün en az 1950’lerdeki dönüşüm kadar sancılı olması beklenilmelidir. Bunun göstergelerinden birisi de ‘dağ yazıları’dır. Dağ yazıları 1989’daki büyük şiddet dönemini izleyen yıllarda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ni damgalayan yazılardır. “Ne Mutlu Türküm Diyene” yazısı, Mardin, Cizre, Silopi, Şırnak vb. kentlerin meydanlarına özellikle yazılırken; “At, Vur, Öğün”, “Cesuruz, Güçlüyüz, Haklıyız”, gibi yazılar ve ay-yıldız ve bayrak motifleri dağlarda beyaza boyalı taşlarla çizilmiştir. Benzer olarak sınırların etrafındaki çeşitli yükseltiler de, veya tabelalarda vatan ve sınırla, namusu ve şiddeti aynı cümleler içinde geçiren pek çok yazı vardır:

“Ata Yedigari Kutsal Vatanın Bölünmez Bütünlüğüne Kast Edeceklere Karşı Mücadelede Azimli Ve Kararlıyız” Silopi Sınır Yazısı

“Hudut Namustur” Sınır Karakolları Girişleri-Dış Mekan
“Biz Bu Vatanı Karşılıksız Seviyoruz” Şırnak-Cizre Yolu Kasrık Boğazı Kontrol Noktası

“Hudutta Nöbet Tutmak Herkese Nasip Olmaz” Nusaybin İlçe Sınır Taburu İlç Yazısı

“Aziz Şehitlerimiz (Fotoğraflar)Kanları Yerde Kalmadı (Altyazı)” Nusaybin İlçe Sınır Taburu İlç Yazısı

“Ata Yedigari Kutsal Vatanımızın Bütünlüğüne Kast Edenlere Karşı Cantımızla Kantımızla Savaşmaya Hazırız” Cizre Yakacık Köyü Sınırı Dağ Yazısı

Bu dönemde, meralara gidişler yasaklanmış; Bölgede mera hayvancılığı ve göçerlik hızla yok olmaya başlamıştır. Gerek koçer ve yarı-koçerler gerekse meraya ve *beri*’ye giden köylüler, bütün mevsimleri köylerinde geçirmeye başlayınca, yerleşimlerde büyük bir insan yığılması ve altyapı eksiğiyle karşılaşmıştır (GAP 1993; 1994a; 1994b; Özgen, H.N., 1999). Dahası en iyi bildikleri iş ve ayrıca tek geçim kaynakları ellerinden alınan köylüler, yığınlarla büyük şehirlere akmaya başlamıştır. Bölgede büyük şiddet döneminde 6800 köy boşalmış veya boşaltılmıştır. Bunların 3500’ü hiç bir şekilde dönülemez hale gelmişlerdir veya ‘güvenlik’ nedeniyle hiç bir zaman tekrar yerleşime izin verilmeyeceği söylenmektedir.

Diğer bir deyişle sınır, her bir birikim döneminde, hem eski eşitsizlikleri yeniden üretmekte hem de yeni eşitsizlikler de üretmektedir. Bu dönemde de, Habur Kapısı’nın birikimi daha çok Irak ve Dünya siyasetinin odak noktası olan petrol ticaretiyle anılmaktadır. Bu dönemde, Habur’dan, belli bir tonaja kadar giden kamyonların, taşıyabildikleri kadar mazotu getirip, kendi hesaplarına satmaya

başladıklarını görüyoruz. Henüz bu ticaretin adı konmamış, henüz bu işi yapanlar çok yaygınlaşmamışken, Türkiye'nin en uzak köşelerine kadar hemen hemen her yerde, giderek artan sayıda 'ucuz' mazot ilanlarının sebebi bu ticarettir. "Ucuz" mazot, vergisiz, kaçak mazottur ve Irak'tan petrol getiren tankerlerin altındaki depolarda, veya yanlarına ek yapılmış teneke depolarda taşınıp satılmaktadır. "O zaman İdil'in durumu şimdiden iyiydi. 2000 lt. serbestti, karpuz, çimento, yardım için götürüp, 2 tonluk depoya gidilip 10 tonla geliyorduk" diyor bir mazotçu. Yine 1992'de yoğun bir kaçak et girişinden söz ediliyor. Elbette aşiretin her mensubunun birer kamyonu olması mümkün değildir. Bu dönemde, ağılık sisteminin içindeki köylerde ve güçlü aşiret ağlarının kamyon filoları belirmeye başlamıştır. 1985-94 arasında Cizre'den Kadioğulları, Silopi'den Tatarlar, İdil'den Aslan, Şimşekler, Çevrimler gibi ailelerin yoğun olarak sınırdan mazot taşıdıklarını görürüz.

1992 ve sonrası dönemleri, savaşın ekonomisi olarak ayrıca ele almak gerekiyor. Bu yüzden buradan itibaren sadece kısaca genel özellikleri verilecek: 1993'te Habur Kapı kapatılmış, 1995'te tekrar açılarak, vergisiz mazot getirme son derece yaygınlaştırılmış, hemen her ailede birer tanker belirmeye başlamıştır. Bazen birkaç aile tarla paralarını birleştirip kırık dökük ancak 50 km. gidebilecek mazot kamyonları almaya başlamışlardır. En azından şoför olmak için ilkokul diplomaları alınmış, ehliyet kurslarına gidilmiştir.

Yine de bir düzen ve denetim gerekiyordu. Güneydoğulu şoförlerin sadece mazot tankeri sürebilecek kadar direksiyonu bildikleri, 'geri vitesle araba sürmeyi bile bilmedikleri'; bir de bunlara ehliyet veren ehliyet kurslarıyla; kimi zaman rüşvetle ilkokul diploması bile veren okullar gazetelere yansımaya başlayınca; önce tankerlerin depoları Şırnak valiliğince söktürülerek, yerine fiber depo zorunluluğu getirildi.

1989-1995 arasında bölgede taşıyıcı sayısı 50.000'e yaklaşırken, 1995-2002 arasında bu rakam 63.000 olmuştur. Bu tankerlerden 8 tonluk olanların, mazot ve petrol türevini taşıırken kendilerine ve ailesinin 'ihtiyaçlarına binaen' 500 litre, 4 tonluk olanların da 400 litre mazotu getirebilecekleri karara bağlanmıştır. Tankerlere önce sadece Silopi için izin verilmiş; plakaları buna uygun olarak yapılmış; sonra diğer ilçeler (özellikle de Cizre ardından Şırnak ve İdil) itiraz edince onlara da belirli numaralı plakalarla mazot 'ticareti' izni verilmiştir (A'dan J'ye kadar Silopi, K'dan Y'ye kadar Cizre, kalan 'yabancı'. Her harfte 250 kamyon var, Y harfinde 12-13.000 kamyon kayıtlı). Bu işi düzenleyen kısmın yükünü azaltmak için, Şırnak Valiliği, belli plakaların belli günlerde çıkışlarını düzene almış; 1994'e gelindiğinde de bir vakıf kurarak (ŞİRGEV- Şırnak İli Geliştirme Vakfı) her geçişten bu Vakıfa yardım olarak bir miktar para (dolar bazında) kesilmeye başlamıştır.

Mardin; Nusaybin ve Midyat tekilleşerek yalnızlaşmış, Kızıltepe-İdil-Cizre-Silopi, Habur hattıyla Irak'a bağlanmıştır. Habur kapısı, yeni bir geçiş olarak; Türkiye'yi Irak'tan öte başka bir uluslararası networke bağlayan bir kapı olarak giderek büyümektedir. Suriye sınırındaki Nusaybin'de ise, sınırın çizgisine dair (border) geçmiş zaman öykülemeleri ve yüceltmeleri başlamıştır. Bunlardan birisi 'kanser otu' hikayesidir. 'Sınırın içinde bir ot var-mış, bu sadece sınırın içinde yetişir-miş, kansere iyi geliyor-muş. Başka bir yerde yok-muş'. Bu otu ne satın alan ne gören ne de tam tarif edebilen olamadı, ama yine de sadece 'mayınlı saha içindeki' bu otu bulabilmek için özellikle çocuklardan epey bir grup, yaralanmıştı.

Suriye hiç bir zaman sınırı korumamış, hatta Türkiye'nin sınır koruması önlemleri için belli bir parayı ödese de. Hatta sınırın hiç birşeyinden öylesine kendini

sorumlu tutmamış ki, 1992 yılında sınırın aydınlatılması gerekince; aydınlatma Türkiye'den ve üstelik de Nusaybin şehir cerayanından yapılmış. Öyle ki, Nusaybin'de elektirik kesilince sınırda da kesilmiş.

KARŞI DEVLETLE İLİŞKİLER: Sınır va akrabalık ilişkileri gelin alma üzerinden (body of passage) yapılmaya başlanmıştır. Sınır ötesi berdel artmış ve özellikle de son dönemde, sınırın Suriye tarafındaki Kürt gruplardan alınan Kürt kızlarla yapılan ikinci ve üçüncü evlilikler artmıştır.

GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada sınırın kendisinin bağımsız bir değişken olarak kendi kültürünü nasıl yarattığını, zamanla değişen ve değiştiren bu kültürün kendi kahplarının ne kadar da değişken olduğunu vurgulamaya çalıştım. Bu kültürün önemli bir özelliği de kendi kurumsal yapısını oluşturmasıdır. Sınır hem bir kurumdur hem de sürekli değişmektedir. Sınırın kültürünü de, bu ikisi birlikte oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın ilk sonuçlarından birisi olarak şuna dikkat etmeliyiz: Sınırın kültürünün, bu devletin karşı devletle ilişkisi ve bu ilişkilerin zamanla değişen içeriği kadar, karşı devletin bu sınırdaki vatandaşla ilişkisi ve ikisi arasındaki ilişkilerden etkilendiği açıktır. Ancak etki mekanizmaları bu kadarla kalmaz: Bu devletin kendi vatandaşına ve bu sınırdaki vatandaşına teklifleri ve tam bu sırada karşıdaki devletin bu sınırın vatandaşına sunduğu teklifler veya teklif vaadleriyle de bağlantılıdır. Ancak devletle vatandaş arasındaki bütün bu mekanizmalar hiç te böyle ya tam bir başı boşlukta ya da tamamen gerekirci (essential) hallerle tarif edilemez. Aksine sınırda cereyan eden değişim ve kurumsallaşmanın tamamı, uzaktan izlediğinizde irrasyoneldir. Yasak olduğu halde zaman zaman devlet izniyle geçen mallar; izinli ve yasal olduğu halde geçemeyen insanlar; ne yasak ne de izinli olan ama yine de bir statüsü bulunan şey'ler... Örneğin Habur Kapısından geçen vergisiz kaçakçılığın belli bir miktara kadar yapılacağına dair bazı 'yasal' düzenlemeler, Nusaybin Kapıdan güneybirlik geçişte izin verilecek olan 'bavul ticareti'. gibi. 1998 Ağustos depreminde ŞIRGEV örneğinin, 2 trilyon TL. bağışta bulunarak en fedakar illerin başına geçtiğinde de, Türkiye'den kimse çıkıp yiyecek ekmeği olmayan bu yoksul şehrin ne demeye bu parayı verebildiğini ve eğer bu para varsa neden hala şehrin önemli altyapı sorunlarının bulunduğunu sormadı. Ötesinde böylece sınır 'ticaretinde'nden gelen miktar da 'aklandı'.

Bunların tümü sınırdaki manzaralardır ve bazı sınırların özel olarak katılıkları olmasına rağmen, dünyanın hemen tüm sınırlarında fazlasıyla benzer özellikler arzederler. Devletin sınırdaki vatandaşla ve kurumsal olarak sınırla ilgisini izlediğimizde, tümüyle irrasyonel olan bir yapı karşımıza çıkar. Bu irrasyonelitenin ne tamamen kurumsal ne de tamamen kişisel olarak oluşturulduğunu görürüz. Örneğin, sınırda bulunmak, sınırı zorlayanlar için olduğu kadar sınır bekleyenler için de gerginleştirici bir süreçtir ve bu nedenle de her bakımdan getirisi hayli yüksektir. Kimi zaman kurumun kendi kurallarının cevaz verdiği biçimde, kimi zaman kurum izin vermese de kurum içi illegal örgütlenmelerle, kimi zaman kurum dışı ve zıttına bazı hareketlerle, sınırı zorlayanlar kadar sınırı bekleyenler de sınırın sertleşmesini ve böylece de eldeki getirilerin yükselmesini sağlarlar. Bireysel ya da kurumsal devlet görevinde çalışanların da, resmi olarak bu illegal faaliyetleri önlemekle görevliken, el altından çıkar faaliyetinde bulunabildiklerini görmekteyiz. Bizzat devletin politikasıyla, bu faaliyetlerden bazıları için sözlü, yazılı olarak ifade edilmese de destek sunulabilir. Ya da resmi ya da alenen açıklanmış hedeflerin bir aracı olarak değil de, pratikte hazırlanmış bazı akışlara izin verilebilir, ancak yine de bu gayri-resmîlik devletin resmîyetinin dışında bir alan değildir.

Bu durum, vatanın ve ulusun içerideki siyasi dönemlerine bağlı olarak, aynı veya nakdi getirilere yolaçmaktadır. Örneğin, milliyetçiliğin yükseldiği ve ırkçı milliyetçilik akımlarının öne çıktığı dönemlerde, sınırın böyle sertleşmesinden, nakdi

faydalar kadar duygusal faydalar da elde edilir ve bunlar ırkçı milliyetçi bir söylemin yapı taşlarına da katkıda bulunurlar.

Sınır, devlet ve yolsuzluk üzerine yaptığı çalışmasında Gupta önemli bir saptama yapıyor: "Bu sorular ancak tarihsel olarak çeşitli düzeylerde konumlanmış aktörlerin devleti nasıl farklı biçimlerde yapılandığını göstererek yanıtlanabilir" diyor (Gupta, 1995). Burada Gupta'nın bu tespitini izleyerek ve ilerleterek, yerel ulusal ve uluslararası aktörlerin sınıfsal yapılarla eklemlenme ve dönüşme/ dönüştürme biçimlerini izlemeye çalıştım. Sınırın karşı devletle ilişkisi ve devletlerarası süreçlere asıl olarak dışsal zamanlar olarak bakarsak; içerdeki sınıfsal dönüşümlerin zamanını da birikim zamanları olarak alabiliriz. Sınırlardaki ve sınırın kolaylaştırdığı bu birikimin en önemli özelliği, içerideki sınıfsal yapıların, yereli ulusala taşıması kadar; yereli ve ulusalı da uluslararasına taşımasıdır.

KAYNAKLAR

- ABRAHAMSON, David, (1999), "International Orders and International Borders: Anthropological Perspectives", *International Studies*,:4(3), 126-130.
- ALTUĞ, S., (2002), *Between Colonial And National Dominations :Antioch Under The French Mandate (1920-1939)*, Atatürk Institute for Modern Turkish History, unplhd. MA Thesis, Bogaziçi University.
- ANDERSON, J., (2003) 'Theorizing State Borders: 'Politics/Economics' and Democracy in Capitalism', *CIBR Working Papers in Border Studies, CIBR/WP01-1*, Queen University, Belfast.
- ANDERSON, M. (1996) *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*, Polity Press, Oxford.
- ANDREWS, P. A., (1989), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Weisbaden.
- ANIL, M. N., (1973) *Gümrük Kılavuzu; Yolcular İçin*, Milliyet Yay., İstanbul.
- ANZALDÚA, G. (1987) *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*, San Francisco: Aunt Lute Books
- ARFA, H ve BOİS, T., (der.), (1991), *Kürtler Üzerine*, Öz-Ge Yay., Ankara.
- ARMBRUSTER, H., VE ROLLO, C., MEINHOF, U., H., (2003), "Imagining Europe: Everyday Narratives in European Border Communities" *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 29, Number 5, s. 885 – 899.
- AYDIN, M., (2001) *Türkiye ve Irak Hududu Meselesi*, ASAM, Ankara.
- AYDIN, Z., (2002), "Uncompromising Nationalism: The Kurdish Question in Turkey", (içinde) S. Savran ve N. Balkan (der.) *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey*, Nova Science Publ.
- AYVAROV, B.,(1995), *Osmanlı-Rus ve İran Savaşında Kürtler*, (çev:) Muhammed Varlı), Sipan Yay., Ankara.
- BAĞCI, C., (2001), "Van İli Sınır Köyeri Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal B ilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2. Van, s: 353- 380.
- BAĞCI, H., (2001), *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, METU Press, Ankara.
- BALİBAR, E. (2002) *Politics and the Other Scene*, Verso, London; NewYork.
- BARTH, F., (2001) (der.) *Etnik Gruplar ve Sınırları*, Bağlam Yay. İstanbul.
- BARTH, F., (2001), *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, Avesta Yay.
- BAYRAKTAR, H., (2001) "Kurtuluş Harbi Sonrası Ulusal Sınırlarda Meydana Gelen Değişimin, Halep ve Gaziantep'e Etkileri", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 35, Sayı: 206, s: 15-21.
- BELL, D., (2003) "Mit Alanları, Hafıza, Mitoloji ve Ulusal Kimlik", *Humanite*, 3,
- BEŞİKÇİ, İ., (1992), *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, Yurt Yay., Ankara.
- BLOCH, M., (1995) *Feodal Toplum*, Gece Yay. İstanbul.
- BORNEMAN, J. (1998) ' Grenzregime (Border Regime): the Wall and its Aftermath', in T. M. Wilson and H. Donnan (eds) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press, pp 161-190
- BOZARSLAN, H., (1994) "Çağdaş Türkiye'de Kürt Sorununun Siyasal Yönleri" *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, Kreyenbroek-Sperl (der.), Cep Yay., İstanbul. s:100-118.
- BRUINSEN, M.von, (1992), *Ağa, Şeyh, Devlet*, Öz-ge Yay., İstanbul.

- BRUINESSEN, M.von, (1994), "Kürt Toplumunu, Ulusçuluk ve Mülteci Sorunları", *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, Kreyenbroek-Sperl (der.), Cep Yay., İstanbul.s 38-72.
- BRUINESSEN, M.von, (1995), *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim, İstanbul.
- BUDAK, M., (2002) , *İdealden Gerçeğe; Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yay., İstanbul.
- BULDAN, N., (1998), *Yasaklı Topraklar*, Aram Yay., İstanbul.
- CİZRE, Ü. (2001) 'Turkey's Kurdish Problem: Borders, Identity, and Hegemony', in B. O'Leary, I. Lustick, and T. Callaghy (eds) *Right-Sizing the State: The Politics of Moving Borders*, Oxford: Oxford University Press, s. 222-252.
- COHEN, A.P., (2000), *Signifying Identities; Anthropological Perspectives on Boundaries and Contested Values*, Routledge, London.
- COHEN, R.,(1997), *Global Diasporas; An Introduction*, UCL Press, London.
- COLE, J. W. ve WOLF, E. (1974) *The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*, New York: Academic Press
- DELLİ ZOTTİ, G. (1982) 'Transnational Relations of a Border Region: The Case of Friuli-Venetia Julia', in R. Strassoldo and G. Delli Zotti (eds) *Cooperation and Conflict in Border Areas*, Milan: Franco Angeli, pp 25-60
- DELLİ ZOTTİ, G. (1996) 'Transfrontier Co-operation at the External Borders of the EU: Implications for Sovereignty', in L. O'Dowd and T. M. Wilson (eds) *Borders, Nations and States: Frontiers of Sovereignty in the New Europe*, Aldershot: Avebury, pp 51-72
- DONNAN, H. ve WILSON, T.M., (2002) , *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*, Ütopya Yay., İstanbul.
- DRIESSEN, H. (1998) 'The "New Immigration" and the Transformation of the European-African Frontier, in T. M. Wilson and H. Donnan (eds) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press, pp 96-116
- DRIESSEN, H., (1992), *On the Spanish Moroccan Frontier; A Study in Ritual, Power and Ethnicity*, Berg, Oxford.
- ECO, U. (1998) "Uçakta Nasıl Yemek Yenir?", *Somon Balığıyla Yolculuk*, Can Yay., İstanbul.
- ERDOST, M. İ., (1993), *Şemdinli Röportajı Genişletilmiş İkinci Baskı*, Kurtuluş Basımevi.
- ERGİL, D., (1995), *Doğu Sorunu- Teşhisler ve Tespitler*, TOBB Özel Araştırma Raporu, Stratejik Araştırmalar Dizisi, No:1.
- ERİKSEN, T., H., (1993), *Ethnicity and Nationalism; Anthropological Perspectives*, Pluto Press, Colorado.
- FANON, F., *Yeryüzünün Lanetlileri*, Birleşik Yay., İstanbul.
- *GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması*, (1994a), Sosyoloji Derneği.
- *GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması*, (1994b), ODTÜ Sosyoloji Bölümü.
- *GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*, (1993), TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- *Genelkurmay Belgelerinde, Kürt İsyanlar 3. Cilt*, Kaynak Yay., 1992.

- GÖKALP, Z., (1992), *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yay., İstanbul.
- GÖYÜNÇ, N., (1991), *XVI.Yüzyılda Mardin Sancağı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GREGORY, D., (2004) *Colonizing Geographies*, Blackwell, London.
- HALAÇOĞLU, Y.,(1997), *XVIII.Y.da Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yay.,Ankara.
- HANN, C. AND BELLÉR-HANN, I. (1998) ‘Markets, Morality and Modernity in North-East Turkey’, in T. M. Wilson and H. Donnan (eds) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press, pp 237-262.
- HOLLERWEGER, H., (1999), *Lebendiges Kulturerbe; Living Cultural Heritage; Canlı Kültür Mirası: Turabdin*, Repro-Atelier Hofmüller, Druckerei Rudolf Trauner, Linz.
- HOOSON, D., (ed.) (1994), *Geography and National Identity*, Blackwell, Cambridge.
- HOSEVAR,Duska, K. (2003) "We Were as One: Local and National Narrative of a Border Regime Between Slovenia and Croatia", *European Studies*, 19, s:171-194.
- JAMES S. (1992), *GriffithThe Arizona-Sonora Border: Line, Region, Magnet, and Filter, . Beliefs and Holy Places: A Spiritual Geography of the Pimeria Alta*. Tucson: University of Arizona Press.
- KARPAT, K., (2001) *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yay., Ankara.
- KATİP ÇELEBİ, Cihannüma, (haz.) İbrahim Müteferrika, İstanbul, 1145 (1732)
- KİRİŞÇİ, K. ve WINROW, G.M., (1997), *Kürt Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- KUTSCHERA, C., (2001) *Kürt Ulusal Hareketi*, Avesta, İstanbul.
- KYMLICKA, W, (2001) “Territorial Boundaries: a Liberal Egalitarian Perspective” *Boundaries and Justice: Diverse Ethical Perspectives*, D.Miller ve S H. Hashmi, Princeton University Press, Princeton, 249-276.
- LACOSTE, Y. (1998), *Coğrafya Savaşmak İçindir*, Özne Yay., İstanbul.
- LİEBLİCH, A TUVAL-MASHİACH, R., ZİLBER T., (1998) *Narrative Research, Reading, Analysis and Interpretation*, Sage Publ; Applied Social Research Methods Series, Vol: 47, London.
- LUHMAN, N., (1982), "Territorial Borders as System Boundaries", *Cooperation and Conflict in Border Areas*, R. Strassoldo G.Delli Zotti, (eds.) Franco Angeli Ed., Milano, s: 235-245.
- MARUFOĞLU, S., (1998), *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*, Eren Yay., İstanbul.
- MEHMET HURŞİD (Paşa) (1997) *Seyahât-nâme-i Hudûd*, Çevrimyazı: Alaaddin ESER, Simurg, İstanbul.
- MEINHOF, U. H. (2003),” Migrating Borders: an Introduction to European Identity Construction in Process”, *Journal of Ethnic & Migration Studies*, Vol. 29 Issue 5.

- MEINHOF, Ulrike H.,(2003) "Migrating Borders: An Introduction to European Identity Construction In Process", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 29, No: 5, p. 781-796
- MICHAELSEN, S ve JOHNSON, D. E. (eds) (1997) *Border Theory: The Limits of Cultural Politics*, University of Minneapolis Press, Minneapolis.
- MİNORSKY, V., *İslam Ansiklopedisi*, Kürtler Maddesi, s: 1089-1114.
- MORAD, M., (1994), "İrak ve Türkiye'deki Kürtlerin Durumu: Mevcut Eğilimler ve Umutlar, *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, Kreyenbroek-Sperl (der.), Cep Yay., İstanbul, s. 119-137.
- MUTLU, S., (1995), "Population of Turkey by Ethnic Groups and Provinces", *New Perspectives on Turkey*, 12 Spring.
- NİKİTİN, B., (1991), *Kürtler; Sosyolojik Ve Tarihi İnceleme*, C.1 ve 2, Deng Yay., İstanbul.
- ÖZGEN, H., N.,(1999), "Yerelin Otoritesi, Merkezin Demokrasisi, Şırnak-İdil'de Bir Kalkınma Projesi Önerisi", *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, s:1, 1-32.
- ÖZGEN, H.N., (2003a) "Fahişeleştirme ve 'Öteki'nin Kadını; Sınır Ötesi Seks Trafiği-İğdir Örneği", 15-17 Ekim 2003, *4.Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Sivas.
- ÖZGEN, H.N., (2003b) *Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri; Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı*, Tüstav Yay., İstanbul.
- ÖZGİRAY, A., (1994) "Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1930-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, 31-45.,
- ÖZGÜÇ, N., ve TÜMERTEKİN, E ., (2000), *Coğrafya; Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- ÖZKAN, H., (2002) " Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekan Anlayışları" *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı: 94, s: 143-175.
- PEHLIVANLI, H.; SARINAY, Y; YILDIRI, H., (2001), *Türk Dış Politikasında Hatay, (1918-1939)*, ASAM Yay., Ankara.
- PRESCOTT, J.R.V., (1987) *Political Frontiers and Boundaries*, Unwin Hyman, London.
- RADCLIFFE, S, WESTWOOD, S.(1996), *Remaking The Nation; Place, Identity and Politics in Latin America*, Routledge, London.
- SAHLINS, P., (1998), "State Formation and National Identity in the Catalan Borderlands During the Eighteenth and Nineteenth Centuries", (in) *Border Identities*, Wilson and Donnan, Cambridge Uni. Press. Cambridge.
- SALDÍVAR, Ramón, (1999) "Transnational Migrations and Border Identities: Immigration and Postmodern Culture", *The South Atlantic Quarterly*, 98: 1/2, Winter/Spring: 211-230.
- SEFEROĞLU, Ş. K. ve TÜRKÖZÜ, H.K., (1982), *101 Soruda Türklerin Kürt Boyu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- SHAMİ, Seteney, (1998) "Circassian Encounters: The Self as Other and the Production of the Homeland in the North Caucasus", *Development and Change*, vol. 29, 617-646.
- SMITH, A.,D., (2002) *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Yay., Ankara.
- SOJA, Edward W. (1996), *Thirdspace*, Blackwell Publishers.,
- STOKES, M. (1998) 'Imagining "the South": Hybridity, Heterotopias and Arabesk on the Turkish-Syrian Border', in T. M. Wilson and H. Donnan (eds)

Border Identities: Nation and State at International Frontiers, Cambridge: Cambridge University Press, s. 263-288.

- STRASSOLDO, R. (1982) 'Boundaries in Sociological Theory: A Reassessment', in R. Strassoldo and G. Delli Zotti (eds) *Cooperation and Conflict in Border Areas*, Milan: Franco Angeli, s. 245-272
- ŞEREFHAN, Şerefname, (1990 baskısı), çev. M.Emin Bozarslan, Hasat Yay., İstanbul.
- TAPPER, R., (2004), *İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*, İmge Yay., Ankara.
- TBMM KARAVANIN MECMUASI, CİLT 1, 3, BASIM ., ANKARA, 25.3.1943
- VILA, Pablo (1999), "Constructing Social Identities in Transnational Contexts: The Case of the Mexico-US Border", *International Social Science Journal*, vol. 159, March, p.81-85.
- VILA, Pablo (2000) *Crossing Borders, Reinforcing Borders: Social Categories, Metaphors and Narrative Identities on the US-Mexico Frontier*, University of Texas Press.
- VILA, Pablo (2003), "Processes of Identification on the U.S.-Mexico Border", *The Social Science Journal*, volume 40, Issue 4 ,s. 607-625
- WILSON, M.T.ve DONNAN, H., (1998) "Nation, State and Identity at International Borders", (in)*Border Identities*,Wilson and Donnan,Cambridge Uni. Press. Cambridge.
- WOLF, J., (1998) "Küresel ve Özgül: Çatışma Kültürü Kurumlarının Uzlaştırılması" (içinde) A.D.King (ed.) *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- YALÇIN-HECKMANN, L., (1990), "Kurdish Tribal Organization and Local Political Processes", (içinde) *Turkish State and Turkish Society*, A.Finkel ve N. Sirman (der), Routledge, NewYork.
- YALÇIN-HECKMANN, L., (2002)*Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri, İletişim Yay.*, İstanbul.
- YEĞEN, M., (1996) *Devlet Söyleminde Kürt Kavramı*, İletişim Yay., İstanbul.
- YOUNG, R., (2000) *Beyaz Mitolojiler*, Bağlam Yay.
- YOW, V. Raleigh, (1994), *Recording Oral History, A Practical Guide for Social Scientists*, Sage, London
- YURT ANSİKLOPEDİSİ, İSTANBUL, 1981, DÜSTUR3. TERTİP, CİLT: 8,2. BASIM, ANKARA, 1946,S:11.)
- ZİZEK, S., (2001), "Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantiği", *Defter* , s: 44, s: 145-175.
- ZURCHER, E.J., (1999), " The Borders of Republic Reconsidered", *Bilanço; 1923-1998*, cilt 1, Tarih Vakfı Yay., s: 53-61.